

BUJDOSÓ ISTVÁN

NAGY-BRITANNIA PROPAGANDATEVÉKENYSÉGE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

1.1. BRIT PROPAGANDA ÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

Az első világháborúban a hadviselő felek nem csak fegyverekkel harcoltak, hanem pamflettekkel, röpiratokkal, nyomtatványokkal, újságokkal, fényképekkel, filmekkel, szónoki beszédekkel is. A szó erős mozgatórugója volt az embereknek, a nemzeti lélek ösztönzője lett, mely bátorságra, önfeláldozásra és kitartásra buzdított. A csatamezőn vívott harcokkal egyidejűleg a szavak háborúja is folyt. Friedrich Wilhelm Ludendorff, német tábornok a háború alatt ezt írta: „*A szavak napjainkban harcot jelentenek: a helyén való szavak megnyerik a csatát, míg a nem helyén valók elvesztik azt.*”¹ A pszichológiai hadviselés ezért fontos katonai eszközzé vált, mely nagyban elősegítette a háború megnyerését az antant államoknak. A hadviselésnek ez a módja döntő fegyverzetnek bizonyult 1914-1918 között. A nagy példányszámú újságok megjelenése, a rendszeres hirdetések, a megtervezett nyilvánosságpolitika és véleménymanipuláció, mind hozzájárultak ahhoz a szellemi viadalhoz, melyet az első világháború folyamán bevetettek.² Az egymással szemben álló országok két módon irányították a közvéleményt: cenzúra és propaganda által. A látszólagos funkciója a cenzúrának az volt, hogy ne adjon ki olyan katonai és stratégiai információkat, melyet az ellenség felhasználhat. Az igazi célja és rendeltetése viszont a katonai és politikai baklövés elrejtésében rejlett a nagyközönség elől.³ Ezt előszeretettel alkalmazta a brit vezetés a háborúban. Winston Churchill például azt javasolta, hogy addig ne tegyék közzé a rossz híreket Angliában, míg nem tudják kompenzálni jóval.⁴

1914-re a britek rendelkeztek a világ egyik legjobb hírhálózatával, magasan kiművelt sajtóval, kiterjedt kommunikációs tapasztalattal, gazdasági és műszaki téren egyaránt. Figyelemre méltó volt a tenger alatt lefektetett sűrűgönyrendszerük is. Továbbá nagyszerű tanácsadó és diplomáciai struktúrájuk volt. Mindezeket a háború szolgálatába állították. A propagandaharc három

fő versenyző között zajlott a legintenzívebben: Nagy-Britannia, Németország és az Egyesült Államok között.⁵ E modern harcászat kardinális feladata meggyőzni és elfogadtatni a nemzeteket, hogy a háború, amit vívnak, az a saját háborújuk, a végső győzelem pedig megéri az erőfeszítést és a szenvedést. Viszont ezt a célt csak úgy lehetett elérni, ha a népek rendelkeztek bizonyos fokú nemzettudattal és hazafiassággal. Ellenben ha a fenn említett attribútumok hiányoztak, ezeket ki kellett alakítani és művelni a társadalomban. Ennek érdekében a kompetens országok kormányai olyan szakembereket kezdtek el toborozni, akik átveszik, illetve koordinálják a konfliktus ideológiai oldalának irányítását. Következésképpen elfogadott tény lett az emberek gondolatainak befolyásolása harci időkben. Az államférfiak, miniszterek, tábornokok a propagandára támaszkodtak, hogy felszereljék és fenntartsák a hadsereget: pénzt, hadianyagot, lőszert és élelmet biztosítsanak számukra a frontokon. Ebben a nehéz és gyötrelmes időszakban általános és bevett szokás volt, hogy megmondják az embereknek, hogyan kell gondolkodni és érezni. A központi hatalmak és az antant propagandaügynökségei, gyakran elfojtották és eltorzították az igazságot, gördülékenyen hazudtak, ha a helyzet úgy kívánta, mindezt persze azért, hogy megőrizték a belpolitikai stabilitást és fenntartsák a harci szellemet a katonák és a nép körében. Az ilyen és efajta műveletekkel próbálták gátat szabni a seregből való dezertálásoknak és csökkenteni a háború ellenzőinek táborát.

1914-ben sokan azt gondolták, hogy a háborút karácsonyra befejezik, ezért hosszú távra propaganda hadjáratot tervezni költségesnek és időigényesnek bizonyult. A hatalmon lévő államférfiak és katonai vezetők csak akkor kezdtek ezzel széles körben foglalkozni, mikor ráébredtek, hogy a csatározásoknak nem lesz vége egy csapásra, és mindent érdemes kipróbálni, ami csökkentheti a károkat, a pusztítás mértékét és az áldozatok számát.⁶ Formálódni kezdett az a koncepció, hogy a háborút három fronton kell megvívni: katonai, gazdasági és propaganda téren. A gazdasági blokád megfojtja, a propaganda összezavarja, a katonai pedig beviszi a kegyelemdőfést az ellenségnek.⁷ Így a propaganda, a közvélemény irányításának és formálásának egyik központi és alapvető módjává vált. Négy célját különböztetjük meg. Szabályozása és felülete:

- Hazai nézeteknek;
- Semleges véleményeknek;
- Szövetséges nézeteknek;
- Ellenséges nézeteknek;

A brit kormány nagyon sok ideig hanyagolta a propagandát, túlságosan alábecsülte annak hatékonyságát. Legkorábbi próbálkozásuk egy olyan osztály létrehozása volt, mely röpiratokat, könyveket, térképeket terjesztett a szövetséges és semleges országokban.⁸ 1914-ben viszont felállítottak egy propaganda ügynökséget a londoni *Wellington House*-ban, melynek keretein belül működött a Sir Gilbert Parker által vezetett amerikai részleg, ami az Egyesült Államokban folytatandó propagandatevékenység kivitelezésével és koordinálásával volt megbízva.⁹ A *Wellington House* és Sir Gilbert Parker hamar a tettek mezejére lépett. 1914. augusztus 5-én a brit tengerészet elvágta Németország és az Egyesült Államok közötti tengeri kábeleket. Ez Németországot elszakította az amerikai publikumtól, pont abban az időben, mikor a köztudatban a háborús bűnösség formálódott.¹⁰ Semmilyen más kommunikáció nem létezett a két nemzet között, és a propaganda leghatékonyabb eszköze az információ, el volt zárva az Újvilág lakói elől. Habár 1914-ben beiktatták a vezeték nélküli Atlanti távírt, korlátozott adottságai miatt nem felelt meg a hírek gyors továbbításának az Egyesült Államokba. A német sürgönyök sokkal lassabbak voltak, mint az angol, ami ahhoz vezetett, hogy a brit álláspont dominált az amerikai sajtóorgánumokban. Az Amerika és Németország közötti kábelek elvágása a brit propaganda hadjárat első aktusa volt. Egy egyszerű cél vezérelte őket, megmondani az amerikai népnek, mit higgyen, hogyan gondolkozzon. Az angol kormány következő lépése a saját sajtójának a cenzúrázásában nyilvánult meg, melyet a „*Defense of Realm Act*”, vagy másképpen DORA törvény által valósítottak meg. 1914 augusztusában létrehozták a Sajtó Hivatalt (*Press Bureau*), melynek az volt a feladata, hogy a sajtóhoz eljuttatott, valamint az általuk kiadott híreket ellenőrizze és felügyelje. A belügyminiszter, Sir John Simon volt a felelős a hivatal munkájáért. A brit nemzeti cenzúra fontos volt az Egyesült Államok számára is, mivel a hírek, melyek átmentek a cenzori hivatalon, a fejlemények azon verziói voltak, amelyet az amerikai sajtó nyomtatásba adott. Mivel Németország és az Egyesült Államok között az összeköttetés megszűnt a fenn említett okok miatt, az amerikaiak a háborús híreket Angliából és az angol lapoktól kapták. Egyszerűen az angol hírek, amerikai hírek lettek.¹¹ A *The New York Times* a *The London Daily Chronicle*-től kapta a híreket, valamint londoni és párizsi tudósítójától. Lehetetlen volt az amerikaiaknak a történéseket és eseményeket német szemszögből megszerezniük. Nehezítette a körülményeket az is, hogy a német kormány, a *The New York Times* berlini tudósítóját először börtönbe zárta, majd kiutasította az országból, ugyanis kiderült róla, hogy amerikai állampolgárként az angol *The Daily Mail*¹² napilap tudósítója is egyben, és kémkedéssel hozható összefüggésbe.¹³

A brit propagandisták az amerikai újságíróknak, szerkesztőknek, politikai elemzőknek, novellistáknak, államférfiaknak túságat szerveztek a frontokon az I. világháború alatt. A már említett személyeket figyelmes hivatalnokok kísérték, akik mindent megtettek, hogy jó benyomást keltsenek vendégeikben. Ez a kis színjáték az angolok ravaszságát mutatja, melyet nagyon jól alkalmaztak észak-amerikai honfitársaikkal szemben. Londonban megbeszéléseket rendeztek különböző amerikai tudósítóknak, akik befolyásos politikusokkal és katonai vezetőkkel találkozhattak, melynek következtében személyes kapcsolatok és barátságok szövődtek és alakultak ki ezen egyének között. Az Újvilágban ugyan ilyen „felvilágosító” utakat szervezett Sir Gilbert Parker, csak angol publicistáknak és kormányhivatalnokoknak, azzal a szándékkal, hogy kifejtseik és terjesszék a szövetségesek eszméit, továbbá háborús céljait. Az efajta módszerek nagyban hozzájárultak az Egyesült Államokban az események egyoldalú bemutatásához és a történések brit verzió általi értelmezéséhez.¹⁴ Az 1917-ben létrehozott amerikai propaganda hivatal „*The Committee on Public Information*” vezetője, George Creel beismerte, hogy semmilyen erőfeszítést nem tettek annak érdekében, hogy az igazságot mutassák be. A szövetséges propagandát fogadták el és ehhez igazították sajátjukat.¹⁵

A britek minden lehetőséget megragadtak, hogy befolyást gyakoroljanak az amerikai sajtóra és újságírókra. Sir Gilbert Parker Információs Minisztériuma, 360 újságot szállított az Egyesült Államok kisebb városaiba, melyek egy hetes áttekintést adtak a harcok eseményeiről. Gondosan figyelemmel kísérték az amerikai közvélemény alakulását és ehhez alakították propaganda tevékenységüket. A németeket hibáztatták a háború kitöréséért, és kísérletet tettek a teljes lejáratásukra, a német hadsereg által elkövetett atrocitások rendszeres tárgyalásával és publikálásával. A britek révén a németek rémtetteitől volt hangos az egész amerikai sajtó. 1915 során úgy ismételték a lapok oldalain a germán brutalitásokat, mint az evangéliumot. A riportokat a Bryce bizottság szolgáltatta. Vezetője Lord Bryce, Wilson elnök barátja, volt brit washingtoni nagykövet, akit nagyra becsültek és jól ismertek Amerikában. Ennek tükrében senki nem kérdőjelezte meg a Bryce-jelentéseket és azok valódiságát. A volt nagykövet beszámolóiban olyanokról írt, hogy a német katonák megerőszakolják az asszonyokat és lányokat, a férjeiket pedig megölik: „*Miután hárman megerőszakolták a nőt, a tiszt levágta a mellét.*” Ezen felül azt hangoztatták, hogy a németek a kicserélt hadifoglyokat tuberkulózissal fertőzik meg. A legnagyobb nyilvánosságot viszont Edith Cavall kivégzése kapta. Edith angol nővér volt, és százötven hadifogolynak segített

megszökni Belgiumból szövetséges területre. A foglyok többségét a németek kémkedéssel vádolták és azt feltételezték róluk, hogy fontos információkkal szolgálhatnak az antant vezetőinek. A szövetségeseket nagyon felháborította Cavall meggyilkolása, rengeteg könyvet és röpiratot adtak ki ezzel az esettel kapcsolatban. A Wellington House munkatársai később azt állították, hogy Miss Cavall kivégzése jobban megnövelte az amerikaiak ellenszenvét a németek iránt, mint a Lusitania¹⁶ elsüllyesztése. A dolgoknak egy szépséghibájuk volt, mégpedig az, hogy a felsorolt esetek egyszerűen meg sem történtek. Kivétel a Cavall-ügy, de később róla is bebizonyosodott, hogy kém volt. 1915-ben azonban mindez hithűnek tűnt, hiszen egy Amerikában ismert szerző számolt be az eseményekről. Az ilyen riportokat nagy érdeklődéssel fogadta a társadalom és a továbbiakban a zurnaliszták megpróbálták még több részletet adni a témával kapcsolatban. Miután az ehhez hasonló atrocitásokkal kedvezően megtömték az amerikai közvéleményt, témát váltottak és hangsúlyozni kezdték az ördögi német hadicélokot és brutális tengeri politikájukat.

A Wellington House és Parker csapata folyamatosan elemezte az amerikai újságok tevékenységét. Beszámolókat készítettek, melyekben meghatározták melyik újságot kell támogatni, s melyik ellen harcolni. A minisztérium osztályozott és különböző besorolásokat alkalmazott a sajtóorgánumokra. A *The New York Times* és a *The Tribune* „szövetséges párti”, a *The New York Sun* és a *World* a „barátságos” osztályba volt sorolva. A *The Philadelphia Public Ledger* és a *The Boston Globe* szintén a „szövetséges párti” kategóriába volt beillesztve. A *The New York Herald* és a *The Providence Journal* „hevesen szövetséges ellenes” volt. Láthatjuk, hogy a nagy presztízzsel rendelkező lapok a brit ügyet támogatták. Fel kell hívni arra is a figyelmet, hogy azok az sajtótermékek, melyek kielégítették a brit érdekeket, nem lehettek semlegesek. Más szóval a „nem barátságos” osztályozásba a semleges lapok kerültek be. Ilyen volt a *The Chicago Tribune*, *The Sacramento Bee*, *The Los Angeles Times*, *The St. Louis Globe Democrat*, és a *The Cleveland Plain Dealer*.¹⁷ Az egyik legnagyobb amerikai sajtólap, a *The New York Times*, konzervatív és liberális brit lapokhoz hasonlóan, szintén Németországot és Ausztria–Magyarországot tartotta felelősnek a háború kirobbanásáért.¹⁸ Napvilágot láttak olyan híresztelések, hogy az újságot és elnökét Adolph S. Ochst, egy jól ismert angol üzletember, Lord Northcliffe patronálja, és a hírnap angol kézben van. Végül is, ezeket a feltételezéseket nem sikerült bebizonyítani, a *The New York Times* tagadta a vádakot.¹⁹ Ez a tényállás viszont megindokolná, miért is propagálta a brit nézőpontokat és németellenes

szellemiséget a fent említett újság. Meg kell jegyezni, hogy a leghatásosabb vezércikk, mely szerepet játszott az amerikai közvélemény formálásában, 1914-ben jelent meg a *The New York Times* oldalán „*A német népnek, béke-szabadsággal*” címmel, Charles R. Miller főszerkesztő tollából. Az cikk egy határozott állítással kezdődik: „*Németország a biztos vereségre van ítélve.*” A szerző a továbbiakban elemzi a két katonai tömb között kialakult hadi helyzetet, a jövőben rejlő perspektívákat. Szerinte a világ nem fogja és nem is engedheti meg a német győzelmet, mert ha így cselekedne, az az emberi faj fejlődésének megtagadása lenne. Ugyanakkor megvizsgálja a németek aktuális politikai, katonai, gazdasági helyzetét és azokat a következményeket, melyek a háború elvesztésével rájuk várnának. Az egyik ilyen, hogy nekik kell majd állni a harcok okozta költségeket, állapítja meg Miller. Szerinte, ha Németország azt választja, hogy a végsőkig kitart, biztos kudarcra lesz ítélve, a hiábavaló ellenállása pedig csak a büntetés szigorúságát fogja növelni. „*Óhajjuk, hogy a német emberek lássák a fényt és képesek legyenek időben megelőzni a szerencsétlenségeket, melyek rájuk várnak.*”²⁰ Abban az időben az írás szenzációt keltett a nép körében, s a legjobb vezércikknek tekintették, mely az amerikai sajtóban megjelent.

Ami a Monarchiát illeti, a vele kapcsolatos amerikai propaganda érdekessége, hogy az érintett aktivisták csak nyomtatott anyagokkal dolgoztak. Az Osztrák–Magyar Birodalomhoz kötődő amerikai propagandakiadványok döntő többsége élesen bírálta a Habsburgok birodalmát és annak feldarabolását követelte. A brit külügyön keresztül Seton–Watson és társai közvetlenül kapcsolatban álltak az *Inquiry*-vel (amerikai béke-előkészítő bizottság), megosztották a szervezettel a Monarchiára vonatkozó anyagokat, térképeket, statisztikákat. Vitán felüli, hogy az angol propaganda közvetlenül elérte az amerikai béke-előkészítő bizottságot, és hogy felerősítette annak magyarellenes tendenciáit. Seton-Watson és Wickham Steed Európában közismert könyvei Amerikában is megjelentek. Mindketten az Osztrák–Magyar Monarchiában élő nemzetiségek felszabadításának szószólói és támogatói voltak. Így jutott el az amerikai olvasóközönséghez Seton-Watson „*German, Slav, and Magyar*” című kötete valamint „*Roumania and the Great War.*” Ezekkel a művekkel a magyarok lakta területek elcsatolásának jogalapját próbálták megteremteni az óceánon túl.²¹

A brit propaganda az amerikai sajtóra tett befolyása nem feltétlenül az egyetlen tényező, mely formálta volna a közvéleményt a háborúval kapcsolatban az Újvilágban, de minden bizonnyal hozzájárult a német ellenszenv-

hez és a szimpátia kialakításához a szövetségesek irányába. A több mint két-évi angol befolyás az amerikaiakat teljesen eltöltötte antant ideológiával, így a tiltakozások, hogy az Egyesült Államok ne vegyen részt az 1914-ben kirobbant háborúban, sikertelen maradt. Az angol propagandát két cél vezérelte. Megszerezni az Egyesült Államok erkölcsi és anyagi támogatását, valamint minél jobban felhergelni az amerikai publikumot a központi hatalmak ellen, továbbá meggyőzni az országot és annak vezető rétegét, hogy a szövetségesek oldalán lépjen be a harcokba, amit végül meg is valósítottak.

1.2. HÁBORÚS PROPAGANDA ÉS A BRIT SAJTÓ

A 20. század elején a sajtótermékek száma Angliában gyors növekedésnek indult, mely egy szűk tulajdonosi réteg birtokában összpontosult. Ilyenek voltak Alfred és Harold Harmsworth, egy dublini ügyvéd autodidakta fiai. Alfred, aki 1905-ben a Lord Northcliffe nevet vette fel, 1888-ban megalapította a „Válasz” című lapot, 1894-ben megvette a londoni „*The Evening News*-t.” Emellett 1896-ban megalapította a háborúban is fontos szerepet játszó „*The Daily Mail*”-t, 1903-ban pedig a „*The Daily Mirror*” című napilapokat. 1908-ban a „*The Times*” tulajdonosa lett. Fiatalabb testvére Harold, aki Lord Rothermere néven lett ismert, olyan újságok tulajdonosa volt, mint a „*The Daily Mirror*”, „*The Sunday Pictorial*”, „*The Leeds Mercury*”, „*The Glasgow Daily Record*”, és a „*The Glasgow Evening News*.”²² Azzal, hogy a németek lerohanták Belgiumot és megsértették a semlegességét az országnak, erkölcsi lehetőséget adott a briteknek, hogy beavatkozzanak és részt vegyenek az első világháborús hadieseményekben. Míg a német sajtó feltétel nélkül támogatta a háborút, attól a naptól fogva, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának, addig az angol sajtóvélemény ebben a kérdésben kicsit össze volt zavarva. A lapok túlnyomó része ellenezte a beavatkozást egy világkonfliktusba. Mielőtt Anglia belépett volna a háborúba, a nagy liberális újságok, mint a „*The Manchester Guardian*”, tiltakozásukat fejezték ki az intervencióval kapcsolatban. Például a *The Guardian* 1914. július 27-i száma örömmel fogadta, hogy Nagy-Britannia megtartotta semleges pozícióját.²³ 1914. július 29-én a *The Daily News* vezércikke is ezen az állásponton volt: „*A leghatásosabb dolog, amit tehetünk a békéért, hogy világossá tesszük, hogy egyetlen brit életet sem áldozunk fel a szláv világ orosz hegemoniájáért.*”²⁴ Július 30-án a *The Daily News*ban az alábbi mondat olvasható: „*Anglia, Franciaország, Olaszország szabad népeinek el kell utasítani a részvételt ebben a dinasztikus küzde-*

lemben.”²⁵ C. P. Scott, a *Manchester Guardian* főszerkesztője szintén ellenezte Anglia belépését a háborúba. A *The Daily Mail* viszont már évek óta a német veszélyről írt és erőteljesen követelte a királyi hadiflotta megerősítését. Az újság kritikusai azt állították, hogy a németellenes érzület felelőtlen szítása, melyet a tulajdonos Lord Northcliffe irányított, nagyban hozzájárult ahhoz az állapothoz, mely a konfliktus kirobbanásához vezetett. Egy liberális újságíró, A. G. Gardiner így fogalmazott: „*Lord Northcliffe bármely személynél többet tett annak érdekében, hogy kitörjön a háború.*”²⁶ A *The Daily Mail*-t, a sajtómágnás arra használta, hogy felszínre hozza országa azon gyengeségeit, melyek a háború folyamán felvetődtek. Ráadásul szintén kulcsszerepet játszott az események azon láncolatában, melyek Herbert Asquith miniszterelnökségének megdöntéséhez, valamint David Lloyd George kinevezéséhez vezettek. A lap gyakran hangsúlyozta a becsületet, dicsőséget, hősiességet, áldozatkészséget oldalain. Cikkeiben buzdította és ösztönözte a brit nemzetet a háborús erőfeszítésekre: „*A mi kötelességünk, hogy tovább menjünk a halál árnyékának e völgyén, bátorsággal és hittel – bátorság a szenvedéshez és hit az Istenben és hazánkban... Muszáj, összetartoznunk ebben az órában.*”²⁷ A média ereje és ráhatása, hogy elősegítse a nemzeti és politikai nézőpontok formálását, jól megfigyelhető a londoni *The Times* oldalain is. A háború alatt az újság pozitív retorikát alkalmazott, hogy támogassa a brit erők akcióit: „*A briliáns hadművelete Allenby tábornoknak Szíriában, és Marshall tábornoknak Mezopotámiában, térdre kényszerítette Törökországot. Az utolsó csapást október 30-án mérték a török katonai presztízsre, hétezer török adta meg magát a Tigris mellett, ötven mérföldre Dél-Moszultól.*”²⁸ Az „élet-halál harc” eszme patronálására, a Northcliffe-sajtó minden befolyását bevetette, és a *The Times* külön rovatot hozott létre, ezzel a fejszöveggel. Miután az angolok beléptek a háborúba, a konzervatív lapok nyíltan hangoztatták, hogy az országnak nem csak katonai, hanem gazdasági céljai is vannak: „*Kereskedelem, melyet elvehetünk Németországtól.*”²⁹ Igényt tartottak a német gyarmatokra, és ezek az ambíciók a *The Daily Mail* oldalain is napvilágot láttak. Az újság azt nyilatkozta, hogy az 1914-1915 folyamán elfoglalt német afrikai gyarmatokat a briteknek meg kell tartaniuk.³⁰ A germán agresszió kapóra jött a briteknek, hogy fellépjenek az egyre fejlettebb és növekvő német ipar és gazdaság ellen, melyben kemény versenytársat láttak. A háború többek között lehetőséget adott e gazdasági potenciálok visszaszorítására, valamint az angolok vezető szerepének fenntartására is Európában. Hogy célt érjenek, meg kellett teremteni a megfelelő közeget, a társadalmi gondolkodás átforgalmazása szükségesszerűvé vált, melyhez előszere-

tettel használták a különböző sajtóorgánumokat. Az amerikai és a brit lapok el voltak árasztva a németek által „elkövetett” atrocitásokkal. Ahogy Anglia nem volt felkészülve a harcokra Németországgal, úgy a közvélemény sem az efajta történetekre. El kellett hitetni ugyanis a tömeggel, hogy a németek a legszörnyűbb bűntettekre is képesek. Mialatt a *The Times* és a *The Daily Mail* kihangsúlyozta a brit katonák bátorságát és vitézségét, kevés lehetőséget hagytak ki, hogy ne propagálják a német katonák brutalitását és vadságát. „*A földre vetették a nőket és a gyerekeket, és olyan kegyetlenségeket követtek el rajtuk, amit nem lehet nyomtatásban leírni. Ezután lebombázták a várost és elpusztították a legsebbebb részeit egy pár órán belül. A németeket arra tanították, hogy kegyetlenek legyenek a gyengékkel.*”³¹ A germánok démonizálása az első világháborúban az angol propaganda korai jellemzője volt, számos olyan atrocitással, melyet az 1915-ös Bryce-jelentés tartalmazott. 1917 áprilisában egy különösen brutális történetet mutatott be Lord Northcliffe sajtója, a híres *The Times* és *The Daily Mail*. Úgy tűnt, hogy ezek a lapok meggyőző információval szolgáltattak arról, hogy a németek lepárolják halott katonáik holttestét, hogy olyan termékeket állítsanak elő belőlük, mint például zsír, sertés élelem, műtrágya, glicerin, szappan. A történet meggyőzte a nagyközönéget, mert az állítólagos szemtanú beszámolója nagyon részletes és kimerítő volt. Azt állította, hogy látta, amint a németek lepakolják a vonatszerelvényekről a holttesteket, majd az ezt követő lepárlásukat.³² A későbbiekben bebizonyosodott, hogy ez is csak egy fáma volt a sok közül. General J. C. Charteris dandártábornok, a brit katonai hírszerzés főnöke a háború alatt 1925-ben egy beszédében dicsekedve kijelentette New Yorkban, hogy ő kreálta ezt a beszámolót.³³ Olyan hamisításokba is belementek, hogy például egy 1905-ben Oroszországban készült fotót, amely zsidó pogromot ábrázolt, újranyomtatták Angliában, mintha friss német belgiumi bűntett lenne, és közzétették az újságokban.³⁴ A *The Sunday Chronicle* 1915. május 2-i száma arról tudósít, hogy Párizsban egy jótékonykodni kívánó hölgy meglátogatott egy menekültházat, ahol belgák voltak elszállásolva. Az egyik szobában pedig találkozott egy kislánnyal, aki nem tudta kifűjni az orrát csak az édesanyja segítségével, mivel a németek levágták a kezét.³⁵ Ilyen és ezekhez hasonló rémtörténetekkel töltötték meg az angol sajtóorgánumokat a háború korai szakaszában. A laptulajdonosoknak és az újságoknak két céljuk volt az efajta brutális cselekedetek propagálásával: megindokolni Nagy-Britannia részvételét a háborúban, valamint felfokozott németellenességet kreálni az angol közvéleményben. Minden németbarát szimpátiát ezzel próbáltak meg elpusztítani vagy pedig semlegesíteni. Míg 1915 folyamán, a Union of Democratic

Control (UDC) és más brit szervezetek egy mérsékelt békét részesítettek előnyben,³⁶ addig majdnem mindegyik sajtómegjegyzés a háború és a karthágói béke mellett szállt síkra. 1915 tavaszán Lord Bertie, brit-francia követ, több francia politikussal beszélt, köztük a külügyminiszterrel, Delcassé-val. Szóváltásuk során arra a következtetésre jutottak, hogy Németországot meg kell fosztani hadiparától, fel kell oszlatni katonaságát, és óriási kártérítést kell kisajtolni belőle. Ezt a nézetet propagálta a legerősebb sajtócsoport, Lord Northcliffe *Daily Mail*-je, Lord Beaverbrook *Daily Express*-e, valamint a *The Times* is. A hetente megjelenő konzervatív „*The Spectator*” pedig folyamatosan a kemény európai területi rendelkezéseket, a német kolóniák megtartását, Németország gazdasági és katonai megsemmisítését, és az alku nélküli békét hangoztatta.³⁷ Mialatt a hivatalos cenzúra bukdácsol, a sajtó saját magát cenzúrázza. Semmilyen veszteséglistát nem közöltek le 1915. május 19. előtt. A háborús károkat és az emberáldozatokat említésre sem méltatták. Mikor az *Audacious* csatahajót elsüllyesztette egy akna 1914. október 7-én az ír partoknál, az elvesztését soha nem jelentették be.³⁸ Kritikus és pesszimiztikus tudósítások ritkán jelentek meg a lapokban. Beach Thomas, a *The Daily Mail* franciaországi tudósítója ritkán írta le a harcok és a lövészárkok borzalmaikat. A riportja a 1916-os Somme-i csata első napjáról, melyben a brit hadsereg óriási veszteségeket szenvedett, jellegzetes optimizmussal volt kiszínezve. „*Nagy harcot vívtunk... mi nem egy állást ostromlunk, hanem a német hadsereget. Az első ütközetben megvertük a németeket a gyalogságunk hirtelen támadásával és a jóval kiválóbb muníciókkal.*” A tudósítóknak nem volt más választása, mint a csorbítatlan igazság visszatartása. Tudták, hogy a túlságosan borzalmas részleteket a sürgönyeikből kivágják, és kötelességüknek érezték, hogy fenntartsák a harci szellemet hazájukban. A hallgatás folytatódott, még akkor is, ha egyes olvasók sejtették, hogy nem a teljes történetet találják eléjük.³⁹ 1916. szeptember 19-én Lloyd George nem hiába jegyezte meg Sir George Riddell sajtóképviseelőnek: „*A nép csak a fél igazságot ismeri. Csak a győzelemről olvasnak, a károk álcázva vannak.*”⁴⁰

Lord Northcliffe a cenzúrát összeesküvésnek tartotta, ami megakadályozza a nemkívánatos hírek terjesztését és kiszivárogtatását. Egyre inkább meg volt győződve arról, hogy néhány személy a kormányban nem alkalmas feladata ellátására, beleértve a miniszterelnököt, Asquith-et, a haditengerészeti minisztert, Winston Churchillt, valamint a hadügyminisztert, Lord Kitchenert. 1915 májusában görcső alá vette a hadügyminisztert. A sajtómágnás jelentést kapott a frontról, melyben az állt, hogy a brit katonai akciókat aláásta a jó

minőségű robbanólövedékek hiánya. Május 15-én a *The Times* majd a *The Daily Mail* „A gránátok tragédiája: Lord Kitchener óriási hibája” című vezércikkben kritizálta és tette felelőssé az angol politikust a harcmezőn elszendvedett kudarcokért. Ez a támadás egy olyan tisztelt személy ellen, mint Lord Kitchener, a nemzeti válság időszakában megdöbbenő volt, és dühöt váltott ki Northcliffe nagyon sok kritikusaiban. Sokan égetni kezdték az újságjait, de őt ez nem foglalkoztatta. „*En az embereknek az igazságot akarom elmondani és nem érdekel, mibe kerül*” – mondta egyszer a sofőrjének.

Míg Asquith és Kitchener hatalmon voltak, a támadások folytatódtak a *The Mail* részéről. Amellett érvelt például, hogy a működő kabinet esetlen és nem megfelelő. Stratégiailag képzetesebb és a háborúba való nagyobb beavatkozást szorgalmazó kormányt követelt cikkeiben. 1915 őszén katonai patthelyzet állt be a nyugati fronton, jelek mutatkoztak Angliában a béke irányába a széles körben elterjedt propaganda ellenére is, mely a „*harcolni a végsőkig*” elvét hirdette. Jelentős volt E. D. Morel, a U.D.C. egyik alapítójának 1916-os röpirata, mely a tárgyalásos békét szorgalmazta. Ebben azt állította, hogy a háború kitörése mindenki általános felelőssége, és elítélte azt a nézetet, mely egyedül Németországot tette felelőssé a kialakult káosz miatt. Alfred Harmsworth az effajta megnyilvánulásokat nem nagyon tolerálta. Az 1916-os év viszont fordulópontot jelentett számára. A *The Mail* ellenségei eltűntek, Lord Kitchener júniusban meghalt, 1916 végére pedig a miniszterelnök, Asquith is elvesztette hatalmát. A Northcliffe és Beaverbrook sajtó nagy nyomást gyakorolt a kormányra, annak érdekében, hogy olyan vezetés alakuljon, mely ellenez minden kompromisszumot az ellenséggel szemben. 1916 decemberében létre is jött egy ilyen, Lloyd George irányítása alatt. Az új miniszterelnök, mivel kihagyta a kormányból Max Atikent, felajánlotta neki egy főnemesi címet kompenzáció gyanánt. Így lett Atiken-ből Lord Beaverbrook, aki később meghatározó szerepet fog játszani a brit propaganda átszervezésében.⁴¹

1917. november 29-én a *The Daily Telegraph* megjelentette Lord Lansdowne, liberális politikus levelét, mely a mérsékelt törekvésért reprezentálta a tárgyalásos megegyezés irányába. Kijelentette, hogy a brit célok közé tartozik a biztonság megteremtése, és a jövőbeli háborúk elkerülése. Azt is örömmel fogadta, hogy a szövetségesek január 10-i jegyzéke nem tartalmazott pontos területi célokat. A *The Times* viszont ezt a levelet nem volt hajlandó publikálni, és erőteljesen elítélte. A francia sajtóban is alig említették meg. Természetes, hogy Northcliffe visszautasította az írás közzétételét, a laptulajdonos ugyanis ellenezett mindenfajta kompromisszu-

mot az ellenséggel. Azonban Lord Burnham a *The Telegraph*-tól, aki Lansdowne személyes barátja volt, beleegyezett a közlemény publikálásba. Az angol publikum és politikusok sértően fogadták a levelet, ezért a tárgyalásos béke iránti remény hamar szertefoszlott. Ez annak köszönhető, hogy a németellenességükről híres angol sajtómágnások és vezető lapjaik ez időre már teljesen átformálták és agymosták a brit közvéleményt a háború és alku nélküli béke elfogadására.⁴² A fegyverszünet megkötése után a *The Daily Mail* és a Northcliffe sajtó a németek megbüntetését kérte a brit kormánytól. A konzervatívok és az Asquith-liberálisok is ezen a véleményen voltak. Lloyd George-ot minden oldalról támadták, hogy hagyja el korai mérsékelt álláspontját. Az 1918-as általános választások kampányának hevében, koalíciós partnerei érzékeltették, mit kíván a nép. Olyan békét szerettek volna, mely elítéli a bűnösöket. 1918 decemberében a *The Mail* is nyomást helyezett a Lloyd George-ra. Egy vezércikkében megfenyegette, hogy felhagy a miniszterelnök patronálásával, ha nem ad kielégítő ígéretet két pontban: „*Akasszák fel a császárt*” és „*Fizessenek a németek.*” A miniszterelnök jelmondata később tartalmazta ezt a két kifejezést, és ez a politika öltött testet a Versailles-i békében is.⁴³ Lloyd George miniszterelnöki kinevezése fordulópontot jelentett a *The Mail* és a *The Times* háborús hírközlésében több szempontból. Megszerezve a vezető irányítást, a lapok teljesen a háborús erőfeszítésekre koncentráltak. Northcliffe-et ki nevezték a háborús misszió vezetőjének az Egyesült Államokba, később a Department of Propaganda in Enemy Countries feje lett, mely az ellenséges országokban folytatott propagandatevékenységet. Lord Rothermere légügyi miniszter, Lord Beaverbrook pedig információs miniszter lett.⁴⁴ A politikusok és a sajtó között a kapcsolat nagyon változatos és bizalmas volt, elég nehéz meghatározni, ki hatott kire. Riddle például nem csak naponta találkozott Lloyd George-al, hanem megosztotta vele bérelt házát Sussexben. Northcliffe szintén szoros összeköttetésben volt a miniszterelnökkel, habár rendületlenül fenntartotta újságai függetlenségét a kormány politikájától. A brit vezetés bízhatott a sajtó lojalításában és együttműködésében, mert tulajdonosait és őket egybeláncolta a szoros politikai, személyes, társadalmi és szakmai kapcsolat. Ilyenformán a szerkesztőket, laptulajdonosokat és politikusokat az effajta kötelékek egy vezető elit csoportban tartották. A másik érdekes tény a nagy laptulajdonosokról, hogy egyszerű származású emberek voltak, akik mindent megtettek, hogy vezető pozíciókba kerüljenek, és ehhez foggal-körömmel ragaszkodtak.⁴⁵

1.3. BRIT PROPAGANDA ÉS AZ OSZTRÁK- MAGYAR MONARCHIA

Az első világháború kirobbanása arra készítette a brit kormányt, hogy hivatalnoki csatornákat állítson fel az információk közlésére. 1914-ben ennek a céljából létrehozta egy sajtóhivatalt, melynek egyik fő feladatai közé tartozott a Nagy-Britanniában élő lakosság meggyőzése a háborúban való részvétel fontosságáról. A szervezetben mindegyik párt és vallási felekezet képviselve volt.⁴⁶ A közvetítő szerepet a sajtó és a kormány között Sir George Riddell, az Újságtulajdonosok Társaságának helyettes elnöke játszotta. Hetente bejárt a sajtóhivatalba, a haditengerészeti hivatalba, külügyminisztériumba, és az itt szerzett ténymegállapításait adta tovább az újságok szerkesztőinek a heti hírkonferenciákon. 1915 folyamán folyamatosan informálta a belföldi és külföldi fejleményekről a külügyminisztert, Lord Kitchenert és Winston Churchillt, az admirális főnökét. Megbízható személynek bizonyult, csak olyan híreket közvetített a publicistáknak, melyeket előzőleg egyeztetett a fenn említett kormánysszervek képviselőivel.⁴⁷

1917 áprilisát követően a brit propagandamódszerek jelentősen megváltoztak. Szükségessé vált új intézmények felállítása, hogy effektívebben tudják befolyásolni az ellenséges, szövetséges és hazai közönséget. Első lépésként megalakították az információs osztályt (*Department of Information*) a külügyminisztérium égisze alatt. Az osztály vezetőjének Mr. John Buchant nevezték ki. Az információs osztály tanácsadó bizottságában olyan személyek szolgáltak, mint Lord Northcliffe, Lord Burnham, a *The Daily Telegraph* tulajdonosa, Robert Donald, a *The Daily Chronicle* szerkesztője, C. P. Scott, a *The Manchester Guardian* szerkesztője, továbbá Lord Beaverbrook és George Riddell. 1918 februárjában pedig létrejött a Tájékoztatásügyi Minisztérium (*Ministry of Information*) Lord Beaverbrook eredményes vezetése alatt, aki ez időben már a kormány tagja is volt. Beaverbrook minisztériuma serény és erőteljes munkát folytatott a szövetséges és semleges országokban. A Ministry of Information különböző szekcióiban tevékenykedett többek között: Lord Rothermere, Sir Roderick Jones, John Buchan, Arnold Bennett, Harold Snagge és Evelyn Wrench. Az 1914-ben életre hívott Wellington House-t, mely a háború korai szakaszában a külföldi propaganda koordinálásával volt megbízva, valamint az információs osztályt beolvasztották a Ministry of Information keretébe.⁴⁸ 1918-ban megszervezték az ellenséges országok propaganda ügynökségét, a nevezetes „*Department of Propaganda in Enemy Countries*”-t, Viscount Northcliffe fennhatósága alatt, melynek az volt a küldetése, hogy az

agitációs tevékenységet irányítsa az ellenséges országokban, úgy mint Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és Bulgária. Az osztály központi hivatala a Crew House-on volt, és a sajtómágnás személyesen a miniszterelnöknek, Lloyd Georgenak tartozott felelősséggel, sőt a jelentéseket is neki továbbította. Maga köré gyűjtötte a legokosabb és legrátermettebb embereket, akik jól értettek a politikához és a pszichológiai hadviseléshez.⁴⁹ Northcliffe és csapata megnyitotta a kapukat a New Europe csoport előtt. Ide azok az emigráns politikusok és brit barátai (Wickham Steed és Seton Watson) tartoztak, akik 1916 végétől az Angliában megjelenő „*New Europe*” című hetilapban együtt magyarzták a Monarchia széttűzésének és új, főleg szláv államok létrehozásának kívánatosságát, és egyben történelmi szükségszerűségüket. Ezekben a cikkekben éppúgy, mint a pamfletekben a magyarok „undorító” és „visszataszító” népként jelentek meg.⁵⁰ 1918-tól a Crew House vette át a pamfletek és röpiratok gyártását, az ellenséges vonalak mögötti terjesztésükkel pedig a hadügyminisztérium volt megbízva, szoros együttműködésben az intézménnyel. Az ügynökség két fő részlegből állt. Az egyik a propagandaanyag előállításáért, a másik a terjesztésért felelt. Az előállítási ágazat német, bulgár és osztrák–magyar részlegre oszlott. Az osztrák–magyar részleg kezdte meg legelőször a műveleteket a Monarchia ellen, Wickham Steed és Seton Watson irányítása alatt. Steed publicista és történész volt, majd 1919-től a *The Times* szerkesztője lett. A pletykák szerint egy délszláv asszonnyal élt együtt több éven keresztül, azért is lelkesedhetett annyira a jugoszláv ügyért.⁵¹ Békeprogramjában azt írja, hogy olyan békét kell rákényszeríteni az ellenségre, amely nem szokványos. „*Ez nem lehet egy olyan megállapodás, melyet becsületes adok-veszek követ... olyanak kell lennie, amely egy erős határpolitikát ír elő a fosztogató hordákkal szemben.*”⁵² Írásában felvázolja, miben látja egy hosszan tartó béke kulcsát. Szerinte elengedhetetlen Európa területi és politikai újjászervezése. Elzász-Lotaringiát vissza kell adni Franciaországnak, létre kell hozni egy etnikailag teljes Szerbiát, Jugoszlávia néven. Megalapítani egy független Bohémiát, mely magába foglalja Moraviát és Szlovákiát. Romániának pedig meg kell kapnia Magyarország románok lakta területeit és Bukovinát. Nézetei szerint a Habsburg Birodalmat muszáj kívülről felbomlasztani, leválasztva róla azokat az elemeket, melyek etnikailag máshova tartoznak. Meglátása szerint egy egységes Jugoszláv állam megteremtése nélkülözhetetlen a jövőbeni európai erőegyensúly fenntartásában.⁵³ Mindezekből jól kitűnik, hogy erősen Habsburg- és magyarellenes eszméket valló személyek dolgoztak Lord Northcliffe kezei alatt, akiknek tevékenysége lényegesen fenyegette a birodalom területi integritását.

Lord Northcliffe ausztriai propaganda politikáját két fő célban határozta meg: építő és romboló. 1. Építő: erkölcsi és aktív támogatása a nemzetiségek aspirációinak, a függetlenség eléréséhez. Mindazonáltal végső célként egy germán ellenes lánc létrehozását szorgalmazta közép-európai országokból. 2. Romboló: serkenteni a nemzetiségek ellenszenvét, hogy eltántorítsák őket a harcok részvételétől a központi hatalmak oldalán, s ez által gyengítenék az Osztrák–Magyar Monarchia seregeinek erejét. 1918. február 24-én Northcliffe egy memorandumot készít elő a brit külügyminisztériumnak. A beadványban lefekteti, hogy az ellenséges országok propaganda ügynökségeinek két fő politikai irányzata van a Monarchiával kapcsolatban. Az első, különbékét kötni a császárral azon elv alapján, hogy nem avatkoznak be a Monarchia belügyébe, és érintetlenül hagyják annak területét. A másik lehetőség, hogy megtörik Ausztria–Magyarország erejét azáltal, hogy támogatják a németellenes és szövetséges nemzeteket. Érvelése szerint Ausztria képtelen elszakadni Németországtól, ezért a második javaslatot kell szem előtt tartani. Továbbá az írás tartalmazta, hogy az antant kormányoknak és az Egyesült Államok elnökének ragaszkodni kell azon elhatározásukhoz, hogy demokratikus szabadságjogot kell biztosítani Ausztria–Magyarország nemzetiségeinek. Olyan kifejezéseket, mint „önrendelkezés” és „autonóm fejlődés”, kerülni kell, mert baljós jelentése van a Monarchiában, és elbizonytalaníthatja a szövetségesek barátait. Ugyanezen okból az olyan nyilatkozatokat is kerülni kell, melyben azt állítják, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiát nem akarják feldarabolni. Úgy vélte, hogy a háborút ilyen radikális intézkedések nélkül nem lehet megnyerni.⁵⁴ Hogy növelni tudja az ellenséges országokban folytatott propagandakampány hatékonyságát és szorosabbra fűzze az antant államokkal való együttműködést, 1918 februárjában a Crew House-ban szövetségesek közötti testület ült össze. Jelen volt Lord Beaverbrook, Mr. C. J. Phillips a külügyminisztériumtól, Monsieur Franklin-Bouillon Franciaországot, Signor Gallenga-Stuart pedig Olaszországot képviselte. Később ennek a tanácskozásnak az eredményeképp megalapították a Szövetségesek Közötti Propaganda Bizottságot az olasz főhadiszálláson, melynek megszervezésében Wickham Steed és Seton Watson játszott kiemelkedő szerepet. Az egylet tanácsadó testületében tevékenykedett Mr. Robert Donald, a *The Daily Chronicle* szerkesztője, Sir Roderick Jone, Sir Sidney Low, Sir Charles Nicholson, Mr. James O’Grady, Wickham Steed és H. G. Wells. A gyűlésen Lord Northcliffe arra a következtetésre jutott, hogy ha a leggyengébb láncszemet kiveszik a háborúból, a siker hamarabb elérhető. Az Osztrák–Magyar Monarchia kínálta a legjobb lehetőséget. A 31 milliós birodalomban a

népesség egyharmada volt csak német szimpatizáns. A maradék kétharmad, lengyelek, románok, déli szlávok, olaszok németellenesek voltak. Magyarország lakosságának a fele szintén németellenes volt. A legnagyobb csapást tehát azzal mérhették a Monarchiára, ha ezeket a németellenes elemeket támogatják. Ezt úgy akarták elérni, hogy az Egyesült Államokkal karöltve hangoztatni fogják a birodalom nemzetiségeinek szabadsághoz való jogát. Céljuk elérése érdekében együttműködtek olyan létező szervezetekkel, mint a Csehszlovák Nemzeti Szövetség, Jugoszláv Bizottság.⁵⁵

Northcliffe-hez hasonló elveket hangoztatott Henri Moysset, francia küldött egy később megrendezett Crew House-i konferencián. Beszédében felhívta a figyelmet a szövetségesek propagandájának fő irányvonalára: *„Németország katonai veresége nem szükségszerűen foglalja magába politikai vereségét addig, míg le nem lesz győzve az eszmék birodalmában.”* Véleménye szerint nemcsak Németországot kell célba venni ilyen téren, hanem a vele szövetségben álló államokat is. Szövetséges propagandát kell alkalmazni, elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchia ellen, melyet a *„Habsburg Birodalom elnyomott népeinek törekvéseire kell építeni.”* Bomlasztó, forradalmi és defetista ideológiai hadjárat mellett érvelt. Úgy gondolta, hogy miután a fő ellenségük partnereit demoralizálták, azután kell majd közvetlenül Németországot támadni.⁵⁶

A lényeges kooperáció az antant államok és az Ausztria–Magyarország nemzetiségeinek emigráns vezetői között 1917. június 20-án, Korfun kezdődött. Itt a Jugoszláv Bizottság elnöke, Dr. Trumbic és a szerb miniszterelnök, Nicola Pasic kihirdették a szerbek, horvátok, szlovének egyesülését egy egységes és független államba, a Karagyorgyevic dinasztia vezetése alatt.⁵⁷ Ez a nyilatkozat az Osztrák–Magyar Monarchia egységét és integritását nagyban fenyegette, mivel a Jugoszláv Bizottság olyan területeket követelt a birodalomból, mint Bosznia-Hercegovina, Dalmácia és a Dalmát szigetcsoport, Horvátország, Szlovénia, Fiume, Muraköz, Muravidék, Baranya, Bácska, Bánát, Isztria, Trieszt, Krajna, Gorica, Dél-Karintia, Dél-Stájerország.⁵⁸ Ha ezeket a grandiózus igényeket a nagyhatalmak teljesítik, a Magyar Királyság is jelentős területeket veszített volna. A Korfui nyilatkozat után az angol alsóházban, az Osztrák–Magyar Monarchia problémájának általános megvitatása során, Lord Balfour kifejtette az angol álláspontot: *„Amit mi kívánunk, természetesen az, hogy a nemzeteknek, melyek a heterogén államot alkotják meg kell engedni a szabad fejlődés irányát, saját kultúrájuk kiművelését, és meghatározni azt az útvonalat, melyben fejlődésüknek folynia kell...”*⁵⁹ A brit külügyminiszter elég homályosan fogalmazott, nem derül ki beszédéből egy-

értelműen, hogy nemzeti önrendelkezési jogot vagy teljes függetlenséget biztosítanának a kisebbségeknek, továbbá egyben kívánják tartani a többnemzetiségű államot vagy feldarabolniák.

A Monarchiára a második csapást az 1918. április 8-10. között Rómában megrendezett Elnyomott Népek Kongresszusa mérte, melynek kivitelezésében szintén kulcsszerepet játszott Wickham Steed és Seton-Watson. A Kongresszus lehetőséget biztosított a románoknak, szerbeknek, cseheknek, hogy igényeiket kifejezzék és követeljék Ausztria–Magyarország szétदारabolását.⁶⁰ A jelenlévők különböző határozatokat fogadtak el a birodalommal és nemzetiségeivel kapcsolatban. A legfontosabbak közé tartozott, annak a kinyilatkoztatása, hogy minden egyes népnek a birodalmon belül joga van saját államhoz, teljes politikai és gazdasági függetlenséghez. Elismerték, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia a német uralom egyik eszköze és nemzeti törekvéseiknek fő akadályja. A gyűlés jóváhagyta a közös küzdelem fontosságát az elnyomóval (Ausztria–Magyarország, Németország) szemben, hogy minden etnikum elnyerje a teljes felszabadulást és nemzeti egységet egy független államban.⁶¹ Seton-Watson, a nemzetiségek felszabadításának szószólója, már jóval a kongresszus előtt magáévá tette ezt a tervezetet. 1916-ban a következőképpen fogalmazott. „*Szerbia és elnyomott ausztriai fajtársainak az ügye egyre szélesebb körben elterjedt és fontos európai és brit érdeket képvisel.*” Hozzáteszi továbbá, hogy Szerbia elfoglalása a Központi Hatalmak által nem változtat a délszláv programon, csak közelebb hozza azt, megvalósításában. Kihangsúlyozza, hogy a délszláv egység megvalósítása nélkül nem lesz komoly akadály a pángermán hegemoniának, melyet II. Vilmos császár ösztönzött.⁶² Láthatjuk, hogy Steed, Watsonnal karöltve a Monarchia elpusztításának megrögzött híve volt. Az Elnyomott Népek Kongresszusa pedig megerősítette az emigráns politikusokat és nemzetiségeket abban, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felé támasztott területi követeléseik támogató fülekre találtak. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy Ausztria–Magyarország feldarabolását a szövetségesek már jóval korábban kezdték, mely két, titkos szerződésben öltött testet. Az egyik ilyen az 1915. április 26-án megkötött londoni egyezmény, melynek értelmében az angolok, franciák és oroszok a birodalom bizonyos ausztriai területeit ígérték oda Olaszországnak. Ez a megállapodás a Magyar Királyság integritását viszont nem érintette. A másik paktumot 1916 augusztusában írták alá a Román Királysággal, ennek értelmében meg kellett kapnia Erdélyt, a Bánátot és Bukovinát.⁶³ Azzal, hogy a szövetségesek területeket engedtek át a Monarchiából Romániának és Olaszországnak, a megcsonkítást elkerülhetetlenné tette.⁶⁴ Már csak az volt a kérdés: milyen mértéket fog ölteni és mikor.

Az 1918. áprilisi kongresszus után a Szövetségesek Közötti Propaganda Bizottság munkába lendült és megkezdte a cseh, román, jugoszláv és lengyel nyelvű röpcédulák terjesztését az osztrák–magyar seregekben harcoló katonák között. A szervezet egymillió röplapot juttatott célba a római gyűlés határozataira támaszkodva. Újságokat adtak ki, a már fenn említett nyelveken, melyek információval szolgáltak a birodalom belügyeiről. Folyamatosan ellátták az ellenséget a csaták aktuális állásáról és kimeneteléről, az antant katonai sikereiről és a központi hatalmak kudarcairól. Olyan röpiratokat gyártottak, melyek a nemzeti törekvéseket népszerűsítették, ezen felül szemléltették az antant oldalán küzdő katonák jóval „ideálisabb” életkörülményeit, amiket általában az ellenséges frontvonalakon szórtak szét. Voltak olyan prospektusok, melyek tartalmazták az Európába érkező amerikai csapatok számát, a megélhetési költségek növekedését Németországban és az Osztrák–Magyar Monarchiában, a növekvő gabonafeldolgozást Kanadában és az Egyesült Államokban. Ez mind arra szolgált, hogy kételyt és bizonytalanságot ébresszenek a katonákban vezetőik és országuk iránt. A statisztikák alapvetően igazak voltak, a szövetséges propaganda sikerességének egyik feltétele az volt, hogy ragaszkodtak bizonyos tényekhez. A Crewe House jeligeje: *„Megmondani az ellenségnek a színtiszta igazságot, semmi mást, csak az igazságot...”* Megjelentek olyan jelmondatok is ezeken a röpiratokon, mint: *„Jobb szabadnak lenni, mint hadifogolynak. Jobb hadifogolynak lenni, mint halottnak.”* Mikor a szövetséges propagandisták később azt állították, hogy ők csak az igazat mondták, az nem teljesen fedte a valóságot. Szándékos hamisításokat mindegyik hadviselő fél alkalmazott, de hogy rendeltetését elérje, nagyon jól ki kellett dolgozni azokat. A röpiratoknak a katonák demoralizálása volt a célja, melynek eredményeképp az osztrák seregben harcoló nemzetiségek közül sokan átálltak a szövetségesek oldalára. Azok az ausztriai jugoszlávok, akik a háború kitörésekor Szerbiában és Montenegróban tartózkodtak, alávetették magukat a helyi hatósági szerveknek. Ez megközelítőleg kétezer dezertálót jelentett, de sok fiatal elszökött a harcok alatt és csatlakozott a szerb sereghöz. 1914 folyamán teljes csoportok és zászlóaljok álltak át az osztrák–magyar seregből. 1915-ben szintén nagyon sok szláv nemzetiségű hadifogoly dezertált a Monarchia hadaiból. Csehek és jugoszlávok adták meg magukat önként az oroszoknak. 1916-ig 100 ezer jugoszláv vett részt a harcokban a központi hatalmak ellen.⁶⁵ Nagy propagandaértékkel bírt az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erőiből átpártoló nemzetiségek harci moráljának, bátorságának töretlen manifesztálása is. Jó példa erre, Ludovik Fisher, a Bohémiai Nemzeti Szövetség elnökének 1917. július 5-én Woodrow

Wilsonnak küldött levele, melyben felhívja az elnök figyelmét a csehszlovák katonák jelentős szolgálataira az orosz hadseregen belül. Felvázolja, milyen súllyal bír, hogy ezek a hadifoglyokból verbuvált katonák a szövetségesek oldalán harcolnak. Vagy Thomas Masaryk 1918-as Chicagóban tartott beszéde, ahol többek között a csehszlovák légiók kiemelkedő szerepére és önfeláldozására, illetve a Habsburgok elleni lázadásra hívta fel a figyelmet.⁶⁶ Viszont ezeket az állításokat cáfolja meg munkájában Kurt Glaser, aki azt mondja, hogy habár a cseh katonai különítményeknek, melyeket Oroszországban, Franciaországban, Olaszországban alakítottak, nagy propagandaértéke volt, a harcokban nem jeleskedtek.⁶⁷ Minden bizonnyal voltak cseh, jugoszláv, román dezertálók, de számukat és fontosságukat felnagyították. Egy Zágrábi születésű történész egyik művében arról olvashatunk, hogy Ausztria–Magyarország a háború során, „*Védjétek meg magatokat az olasz imperializmussal szemben!*” című jelmondatot használta, ami sok szlovént és horvátot arra ösztönzött, hogy osztrák színek alatt fogjon fegyvert az olasz fronton.⁶⁸ A Crew House a röpiratok hatékonyságának tulajdonította, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-ban elhalasztotta Olaszország ellen tervezett offenzíváját áprilisról júniusra, azáltal, hogy züllesztette a soraiban harcoló cseh, szerb, román katonák harci kedvét.⁶⁹ Egy brit külügyminisztériumnak címzett levél 1918. szeptember 5-i keltezésével arról informál, hogy semmi kétség afelől, hogy ezek az akciók komolyan megrendítették a németek és osztrákok morálját a hadseregben.⁷⁰ A *The Times* azt írja, hogy teljesen egyértelmű, hogy a brit ellenséges propaganda nagyon nagy ütést mért a német seregekre. „*Ez nagyban felgyorsította a szövetségesek győzelmét. A jó propaganda megspórolt egy évet a háborúból, ami azt is jelenti, hogy megtakarítottunk milliányi összeget és valószínűleg millió életet.*”⁷¹ A propagandaanyagok továbbítására és eljuttatására a célszemélyekhez az olaszok repülőgépeket, katapultokat és járőröket, a franciák repülőgépeket, hőlégballonokat, katapultokat, a britek a nyugati fronton csak légballonokat, a keletin pedig repülőgépeket alkalmaztak.⁷²

Bulgária elestével Lord Northcliffe és gárdája úgy döntött, hogy a háborús propagandát átformálja békepropagandává, mely által az ellenséges, semleges és szövetséges országok publikumát megismertetik a békefeltételekkel, az általános alapelvekkel és a brit hadicélokkal. Fontosnak tartották, hogy a közelgő konferencia előtt kinyilvánítsák és megindokolják a békével és annak megalakításával kapcsolatos nézetüket. Ennek végrehajtása érdekében a brit háborús kabinet, haditengerészet, hadügyminisztérium, külügyminisztérium, kincstár, légügyi minisztérium, gyarmatügyi minisztérium, India-ügyi minisztérium,

tájékoztatásügyi minisztérium, a Háborús Célok Bizottságának (*War Aims Committee*) képviselői és a Northcliffe-osztály megalakította a *Policy Committee of the British War Mission* bizottságot.⁷³ Az 1918. októberi német békejavaslat után a *Policy Committee of the British War Mission* rendkívüli ülést hívott össze és elkészített egy nyilatkozattervezetet, melyet október 22-én adott ki. Az 5. pontja foglalkozott a Monarchiával: „*Ausztria–Magyarország népeinek biztosítani kell helyét a világ szabad népei között és jogát, hogy egyesülhessen vérrokonaival Ausztria–Magyarország jelen határain kívül.*” A brit kormány félhivatalosan jóváhagyta ezt a tervezetet. Ezután Lord Northcliffe saját költségén a londoni sajtókban közzétette a bizottság háború utáni békerendezéssel kapcsolatos álláspontját. Mindemellett sürgönyökön elküldte a világ legeldegőbb részeire is. A *The Times*-ban „*Háborútól a békéig*” című írásban öltött testet a *Policy Committee of the British War Mission* által kidolgozott és a kormány által félhivatalosan elfogadott béketervezet és az a politika, melyet a szövetségeseknek javasoltak a közelgő békekonferencián.⁷⁴ A cikkben a következő olvasható a Monarchiáról: „*Ausztria–Magyarország népeinek biztosítani kell helyét a világ szabad népei között és jogát, hogy egyesülhessen vérrokonaival Ausztria–Magyarország jelen határain kívül. Ez magába foglalja a független Csehszlovákia, Jugoszlávia létrehozását, Magyarország területének csökkentését a magyar faj etnográfiai határainak megfelelően, és minden román egyesülését a jelenlegi Román Királysággal.*”⁷⁵ Az 1918. októberi memorandum tehát ebben a publikációban realizálódott. Kijelenthetjük, hogy a Crew House és munkatársainak propagandatevékenysége is közrejátszott abban, hogy a párizsi békekonferencia Wilson pontjaival szemben, Lord Northcliffe februári és októberi tervezete mellett foglalt állást.⁷⁶

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a szövetségesek politikájának egyik célja az volt, hogy bátorítsa a Habsburg Birodalom elnyomott nemzetiségeinek: csehek, lengyelek, románok, jugoszlávok, szlovákok, szlovének területi és politikai aspirációit. Azzal, hogy brit befolyásos újságírók, politikusok, történészek, sajtómágnások elkötelezett és vakbuzgó terjesztői és támogatói lettek a már említett népek ideáinak és törekvéseinek, nagyban elősegítették az Osztrák–Magyar Monarchia szétesését és feldarabolását. Bizonyos értelemben tehát a propagandistáknak köszönhető Európa térképének újraszabása. Thomas Masaryk, Csehszlovákia első elnöke is arra a következtetésre jut, hogy Ausztria–Magyarország nem omlott volna össze, ha a szövetségesek nem hangoztatták volna folyamatosan szándékos megsemmisítését.⁷⁷

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- ALICE GOLDFARB MARQUIS: *Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War*. Journal of Contemporary History, Vol. 13, No. 3 (Jul. 1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd.
- C. H. HAMLIN: *The war myth in United States history*. Vanguard Press Inc, New York, 1927
- CARSON WILLIAM ENGLISH: *Northcliffe, Britain's man of power*. New York, Dodge Publishing Co. 1918.
- COBB FRANK IRWING: *Public opinion*. Washington Government Printing Office, 1920.
- COCK SEYMOUR: *The secret trities and understandings*. London, Union of Democratic Control, 1918.
- Editor: Duncan Barack. Liberal Democrat History Group. Newsletter 10. March, 1996.
- RICHARD S. GRAYSON: *The Liberal Party and Peace-Making: Versailles and the League of Nations*.
- ELMER DAVIS: *History of the New York Times, 1851-1921*. New York, The New York Times, 1921
- GEORGE J. KOVTUN: *Masaryk and America: testimony of a relationship*. Washington, D.C., Library of Congress, 1988.
- GERDA RICHARDS CROSBY: *Disarmament and peace in British politics, 1914-1919*. Cambridge, Harvard University Press, 1957.
- GLANT TIBOR: *Kettős tükörben: Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején*. Debrecen, 2008.
- HAROLD D. LASSWELL: *Propaganda techniqe in the World War*. New York, P. Smith, 1938.
- HAROLD LAVINE, JAMES WECHSLER: *War propaganda and the United States*. New Haven, Yale University press, 1940.
- HENRY WICKHAM STEED: *A programme for peace*. Published by the Bohemian National Alliance
- HISTORY TODAY. Volume 63, December, 2013. *The Paper that Foretold the War: The Daily Mail and the First World War.* Adrian Bingham, Senior Lecturer in History, The University of Sheffield.
- HORVÁTH JENŐ: *A trianoni béke megalkotása 1915-1920. Diplomáciai történelmi tanulmány*. Budapest, 1924.
- KURT GLASER: *Czecho-slovakia : a critical history*. Caldwell, Idaho: Caxton Printers, 1961.
- LEDERER IVO J.: *Yugoslavia at the Paris Peace Conference: : a study in frontiersmaking*. New Haven: Yale University Press, 1963.
- LINEBARGER, PAUL MYRON ANTHONY: *Psychological warfare*. Washington, Infantry Journal Press, 1948.
- MARGARET MACMILLAN: *Béketeremtők. Az 1919-es párizsi békekonferencia*. Gabo Kiado, 2005
- MCCURDY, C. A.: *The truth about the "secret treaties"* London, W. H. Smith and son, 1918.
- MILAN MARIJANOVIC: *The Southern Slavs, or Jugoslavs, aims for liberty and unity*. Cleveland, Ohio, 1916.
- QUALTER, TERENCE H.: *Propaganda and psychological warfare*. New York, Random House, 1962.
- ROMSICS IGNÁC: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005
- SIR CAMPBELL STUART: *Secrets of Crewe House. The story of a famous campaign*. Hodder and Stoughton. Lomdon, New York, Toronto, 1920.
- SPECTOR SHERMAN DAVID: *Rumania at the Paris Peace Conference; a study of the diplomacy of Ioan I.C. Brătianu*. New York, Bookman Associates, 1962.
- The American Political Science Review. H . C. PETERSON: *British Influence on the American press , 1914-1917*. Vol. 31, No 1(Feb., 1937), pp .79-88. American Political Science Association.

Editors: William Anderson, Kenneth Colegrove, Robert E. Cushman, Marshall E. Dimock, Walter F Dodd. George Banta Publishing Company Menasha, Wisconsin, 1937.

· *The Times History and encyclopaedia of the war. British propaganda in enemy countries.* Part 270. Vol. 21, Dec. 30, 1919. Printed and published by The Times Publishing Company, Limited, Printing- house- square, London, E.C. Reproduced by PsyWar.Org, 2008.

· THOMAS CAPEK: Origins of the Czechoslovak state. The Revell press, New York, 1926.

FELHASZNÁLT SAJTÓTERMÉKEK:

- *The Daily News.* 30 July, 1914.
- *The Daily Mail.* 3 August, 1914.
- *The Daily Mail.* 8 September, 1914.
- *The Times.* 1 November, 1918.
- *The Times.* 17 April, 1917.
- *The Times.* 31 October, 1919.
- *The Times.* 4 November, 1918.
- *The New York Times.* 15 December, 1915.

JEGYZETEK:

¹ Alice Goldfarb Marquis: Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War. *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 3 (Jul. 1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd. 467- 468.

² Linebarger, Paul Myron Anthony: Psychological warfare. Washington, Infantry Journal Press, 1948. 62.

³ Cobb Frank Irwing: Public opinion. Washington Government Printing Office, 1920. 3.

⁴ Harold Lavine, James Wechsler: War propaganda and the United States. New Haven, Yale University press, 1940. 8.

⁵ Linebarger :1948. 64.

⁶ Qualter, Terence H.: Propaganda and psychological warfare. New York, Random House, 1962. 54-55. Cobb: 1920. 4-5.

⁷ Harold D. Lasswell: Propaganda technique in the World War. New York, P. Smith, 1938. 215.

⁸ *The Times History and encyclopaedia of the war. British propaganda in enemy countries.* Part 270. Vol. 21, Dec. 30, 1919. Printed and published by The Times Publishing Company, Limited, Printing- house- square, London, E.C. Reproduced by PsyWar.Org, 2008. 328.

⁹ Glant Tibor: Kettős tükörben: Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején. Debrecen, 2008. 130.

¹⁰ Harold, Wechsler: 1940. 8.

¹¹ *The American Political Science Review.* H . C. Peterson: British Influence on the American press , 1914-1917. Vol. 31, No 1(Feb., 1937), pp .79-88. American Political Science Association. Editors: William Anderson, Kenneth Colegrove, Robert E. Cushman, Marshall E. Dimock, Walter F Dodd. George Banta Publishing Company Menasha, Wisconsin, 1937. 82.

¹² A *The Daily Mail*, Lord Northcliffe tulajdonában volt, aki erős németellenes nézeteket vallott és ennek hangot is adott újságjaiban.

¹³ Elmer Davis: *History of the New York Times, 1851-1921.* New York, The New York Times, 1921. 360.

¹⁴ Lavine, Wechsler: 1940. 18-19., H. C. Peterson: 1937. 82.

- ¹⁵ C. H. Hamlin: The war myth in United States history. Vanguard Press Inc, New York, 1927. 91- 92.
- ¹⁶ Hamlin: 1927. 81. 1915. május 7-én a Lusitania nevű angol hajót elsüllyeszti egy német tengeralattjáró. 114 amerikai veszítette életét. A tények azt bizonyítják, hogy a hajó nagy mennyiségű hadianyagot szállított.
- ¹⁷ Lavine, Wechsler: 1940. 27-28., Glant: 2008. 131-132., Petersen: 1937. 86-87.
- ¹⁸ Davis: 1921. 334.
- ¹⁹ Uo.: 1921.325-353.
- ²⁰ The New York Times. 15 December, 1915.
- ²¹ Glant: 2008. 129-134.
- ²² Alice Goldfarb Marquis: Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War. Journal of Contemporary History, Vol. 13, No. 3 (Jul., 1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd. 468.
- ²³ Gerda Richards Crosby: Disarmament and peace in British politics, 1914-1919. Cambridge, Harvard University Press, 1957. 12.
- ²⁴ Alice Goldfarb Marquis: Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War. Journal of Contemporary History, Vol. 13, No. 3 (Jul.,1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd. 468- 470.
- ²⁵ The Daily News. 30 July, 1914.
- ²⁶ History Today. Volume 63, December, 2013. „The Paper that Foretold the War: The Daily Mail and the First World War.” Adrian Bingham, Senior Lecturer in History, The University of Sheffield. Pdf. 1.
- ²⁷ Daily Mail. 3 August, 1914.
- ²⁸ The Times. 1 November, 1918.
- ²⁹ Crosby: 1957. 14.
- ³⁰ Uo. 27.
- ³¹ Daily Mail. 8 September, 1914.
- ³² The Times. 17 April, 1917.
- ³³ Hamlin: 1927.89.
- ³⁴ Lasswell: 1938. 36.
- ³⁵ Alice Goldfarb Marquis: Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War. Journal of Contemporary History, Vol. 13, No. 3 (Jul., 1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd. 486.
- ³⁶ Editor: Duncan Barack. Liberal Democrat History Group. Newsletter 10. March, 1996. Richard S. Grayson: The Liberal Party and Peace-Making: Versailles and the League of Nations. 11.
- ³⁷ Crosby: 1957. 21-27.
- ³⁸ Alice Goldfarb Marquis: Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War. Journal of Contemporary History, Vol. 13, No. 3 (Jul.,1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd. 477.
- ³⁹ History Today. Volume 63, December, 2013. The Paper that Foretold the War: The Daily Mail and the First World War. Adrian Bingham, Senior Lecturer in History, The University of Sheffield. Pdf. 6.
- ⁴⁰ Alice Goldfarb Marquis: Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War. Journal of Contemporary History, Vol. 13, No. 3 (Jul.,1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd. 472.
- ⁴¹ Crosby: 1957. 27-33.
- ⁴² Uo. 52-54. History Today. Volume 63, December, 2013. The Paper that Foretold the War: The Daily Mail and the First World War. Adrian Bingham, Senior Lecturer in History, The University of Sheffield. Pdf. 3-4. Alice Goldfarb Marquis: Words as Weapons: Propa-

ganda in Britain and Germany during the First World War. *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 3 (Jul., 1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd. 479.

⁴³ Grayson: *The Liberal Party and Peace-Making: Versailles and the League of Nations*. 11. Crosby: 1957. 88-89.

⁴⁴ *History Today*. Volume 63, December, 2013. *The Paper that Foretold the War: The Daily Mail and the First World War*. Adrian Bingham, Senior Lecturer in History, The University of Sheffield. Pdf. 4.

⁴⁵ Alice Goldfarb Marquis: *Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War*. *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 3 (Jul., 1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd. 485. Linebarger: 1948. 65.

⁴⁶ *The Times History and encyclopaedia of the war. British propaganda in enemy countries*. Part 270. Vol. 21, Dec. 30, 1919. Printed and published by The Times Publishing Company, Limited, Printing- house- square, London, E.C. Reproduced by PsyWar.Org, 2008. 329.

⁴⁷ Alice Goldfarb Marquis: *Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War*. *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 3 (Jul.,1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd. 472.

⁴⁸ Alice Goldfarb Marquis: *Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War*. *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 3 (Jul., 1978), pp. 467-498. Published by: Sage Publications, Ltd. 474. Glant: 2008.133. *The Times History and encyclopaedia of the war. British propaganda in enemy countries*. Part 270. Vol. 21, Dec. 30, 1919. Printed and published by The Times Publishing Company, Limited, Printing- house- square, London, E. C. Reproduced by PsyWar. Org., 2008. 328. Lasswell: 1938. 20.

⁴⁹ *The Times History and encyclopaedia of the war. British propaganda in enemy countries*. Part 270. Vol. 21, Dec. 30, 1919. Printed and published by The Times Publishing Company, Limited, Printing- house- square, London, E.C. Reproduced by PsyWar. Org, 2008. 331.

⁵⁰ Romsics Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 52.

⁵¹ Margaret Macmillan: *Béketeremtők. Az 1919-es párizsi békekonferencia*. Gabo Kiado, 2005. 157.

⁵² Henry Wickham Steed: *A programme for peace*. Published by the Bohemian National Alliance. 5.

⁵³ Uo. 11-18.

⁵⁴ Sir Campbell Stuart: *Secrets of Crewe House. The story of a famous campaign*. Hodder and Stoughton. Lomdon, New York, Toronto, 1920. 29-35.

⁵⁵ *The Times History and encyclopaedia of the war. British propaganda in enemy countries*. Part 270. Vol. 21, Dec. 30, 1919. Printed and published by The Times Publishing Company, Limited, Printing- house- square, London, E.C. Reproduced by PsyWar. Org, 2008. 332-335. Qualter: 1962.68. Stuart: 1920. 37.

⁵⁶ Qualter: 1962.56.

⁵⁷ Lederer Ivo J.: *Yugoslavia at the Paris Peace Conference: : a study in frontiermaking*. New Haven: Yale University Press, 1963. 26.

⁵⁸ Milan Marjanovic: *The Southern Slavs, or Jugoslavs, aims for liberty and unity*. Cleveland, Ohio, 1916. 21-23.

⁵⁹ Thomas Capek: *Origins of the Czechoslovak state*. The Revell press, New York, 1926.44.

⁶⁰ Spector Sherman David: *Rumania at the Paris Peace Conference; a study of the diplomacy of Ioan I.C. Brătianu*.

New York, Bookman Associates, 1962. 57-58.

⁶¹ The Times History and encyclopaedia of the war. British propaganda in enemy countries. Part 270. Vol. 21, Dec. 30, 1919. Printed and published by The Times Publishing Company, Limited, Printing- house- square, London, E.C. Reproduced by PsyWar.Org, 2008. 336-337.

⁶² Marjanovic: 1916. 18.

⁶³ Cock Seymour: The secret treaties and understandings. London, Union of Democratic Control, 1918. 53-56.

⁶⁴ McCurdy, C. A.: The truth about the "secret treaties" London, W. H. Smith and son, 1918. 20-22.

⁶⁵ Milan Marjanovic: The Southern Slavs, or Jugoslavs, aims for liberty and unity. Cleveland, Ohio, 1916. 41-42. The Times History and encyclopaedia of the war. British propaganda in enemy countries. Part 270. Vol. 21, Dec. 30, 1919. Printed and published by The Times Publishing Company, Limited, Printing- house- square, London, E. C . Reproduced by PsyWar.Org, 2008. 336-338. Qualter, Terence H.: Propaganda and psychological warfare. New York, Random House, 1962.58-63. Sir Campbell Stuart: Secrets of Crewe House. The story of a famous campaign. Hodder and Stoughton. London, New York, Toronto, 1920. 37-38. Thomas Capek: Origins of the Czechoslovak state. The Revell press, New York, 1926.35.

⁶⁶ George J. Kovtun: Masaryk and America: testimony of a relationship. Washington, D.C., Library of Congress, 1988.18-24.

⁶⁷ Kurt Glaser: Czecho-slovakia : a critical history. Caldwell, Idaho: Caxton Printers, 1961. 19.

⁶⁸ Lederer: 1963. 13.

⁶⁹ Lasswell: 1938. 215.

⁷⁰ The Times History and encyclopaedia of the war. British propaganda in enemy countries. Part 270. Vol. 21, Dec. 30, 1919. Printed and published by The Times Publishing Company, Limited, Printing- house- square, London, E.C. Reproduced by Psy War. Org, 2008. 355.

⁷¹ The Times. 31 October, 1919.

⁷² Stuart: 1920. 185.

⁷³ The Times History and encyclopaedia of the war. British propaganda in enemy countries. Part 270. Vol. 21, Dec. 30, 1919. Printed and published by The Times Publishing Company, Limited, Printing- house- square, London, E. C. Reproduced by PsyWar. Org, 2008. 359. Stuart: 1920. 203.

⁷⁴ Lasswell: 1938. 42. Stuart: 1920. 217-223.

⁷⁵ The Times. 4 November, 1918.

⁷⁶ Horváth Jenő: A trianoni béke megalkotása 1915-1920. Diplomáciai történelmi tanulmány. Budapest, 1924. 8.

⁷⁷ Glaser: 1961. 18.